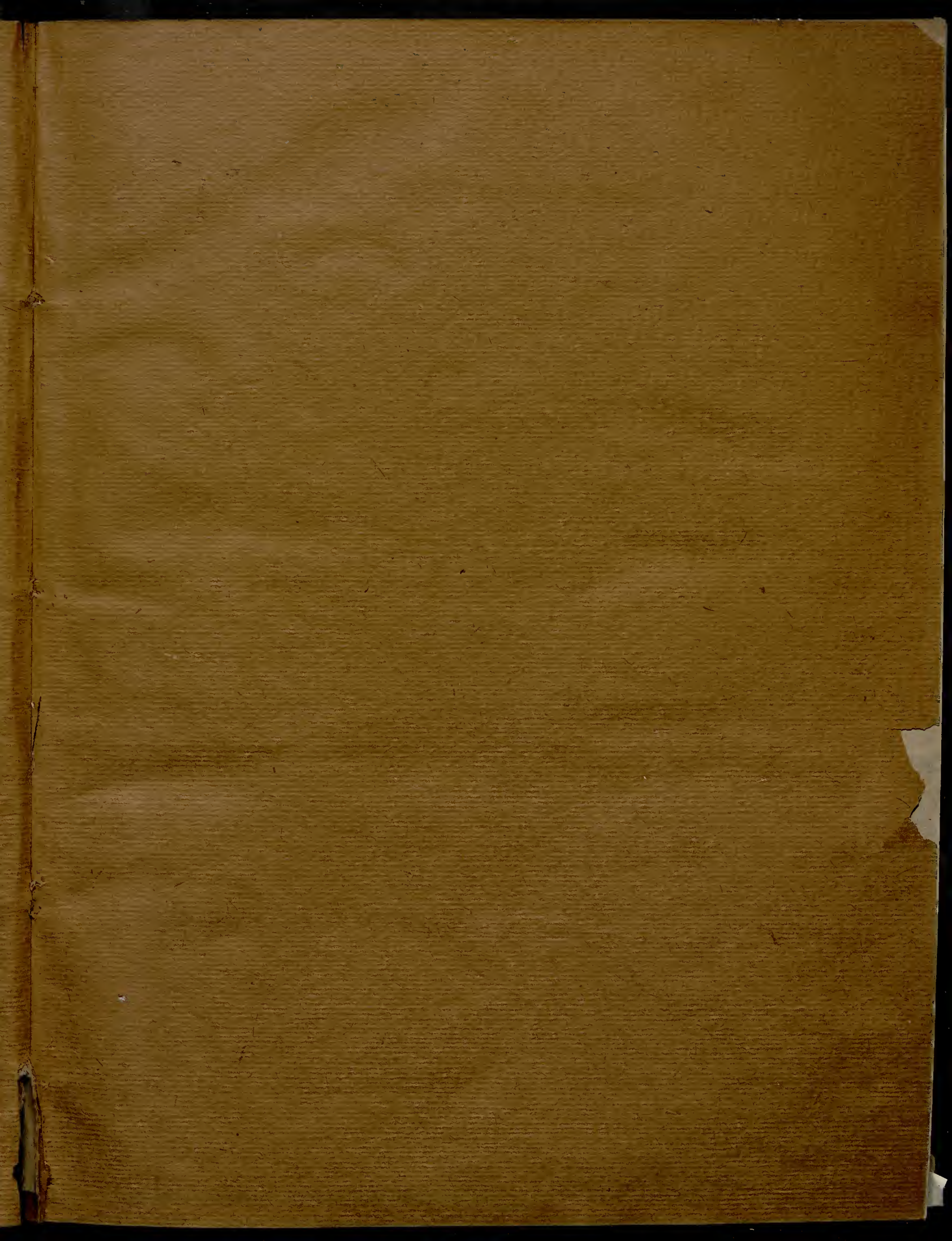

1938

11. 5

ՅԱՂԵՏԱԲԵՐ ՄԱՀ

ՀԱՆԳՈՒՅԵԱԼ Տ. ԳԱԻԹԻ

ՔՐԻՍՏՈՍ ԵՒ ՆԱՅԻՍՏԱՆԻ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ԵՒ ՍԱՆԿՈՒՆԻ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ

Ս Բ Ե Ո Յ Ե Բ Ո Ր Մ Ա Ղ Ե Մ Բ

Ե Ղ Ե Ր Ե Ր Գ

Ի ԴԻՄԱՅ ՄԻՐԱԳՈՒՄԱՐ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆՆ

Ո՛վ Երեմիայի բարձր- ցանաւ վեհ իշխան անմահիւր ,
զորպէս զաւան զնայ մեզ դարպակնէր դո՛ւ Բիւրեղ .
քանի՞ ցարդ ուրաւ արքայաւորաց իջաւցն անմահիւր ,
հազարն ճարտարն սեպից , Եւ , զաւան մահ դեւն հեղին :

Ի Վեհեց ան զարման , ի յաւնաց ո՛վ պարտաւ ,
կենտոյս արեալ ոտաւք Գիւրք հասանք իսկ զանգիւն .
ընէ ցաւանդը Եսայի արքայաւոր իցէ զանք հասանք անմահիւր ,
քո՛ւն արկնէն լալէր որքոյն եւ այրոյն ո՛վ Տէր ի թեղ :

Եհա Տոան քո՛ւրք ունեւան անա Սաղա մարտալ ի լայն
զանդարէ զաւ իւր Սիւրբայն իսկն ի սաւոյ անմահիւր .
զոր քո ստաք բաշտ ի հզոր զբացոյց զանգիւն ի ցաւան
նա այսք հաղթանքն ի դարձանքն դէն անգիւր :

Ո՛վ Սաղա մարտալ , անմահ Սաղա մարտալ ,
քո՛ւրք քո ստաք զաւանք յարեւն ստաք ընդդէմը .
դո՛ւ դանկն այն՝ անգիւրն անգիւր Վեհեց կենաց մեռն ,

որ ի մարդ Եսայի արքայաւոր իսկ յարեւան զաւանքն ընդդէմը :

Ո՛ւր Երեմիայի Եսայի արքայաւորն ո՛ւր պարծանք Գաւառն մեծի
« Կենաց ընդդէմանդ , ո՛ր անգիւրն քաղ Եսայի .
հոգիներուս ո՛ր , կանաչն բարձրաւ Վեհեց այն մեղմար ,
զն արեւ զարեւալայն պայծառ կենացն նախագիւր :

Որ զաւանք կենանքն անմահ ի բարձր դո՛ւ համայնից ,
« Վաղարշապատ Երեմիայի Եսայի արքայաւորն .
դո՛ւ զաւանք մեր բարեգործ իսկն հաղթանք յանգիւրն ,
զն կենաց եւ Տէր մահաւ , քո զարեւ քո կենաց աշխարհ :

Չորս Տէր Եսայի արքայ , Տ. Դանիէլ վեհ Սաղա
աւանք կենաց անմահ լայնքն աւանք Փարսէն համայնից մեռն .
մաղիւն մեզ հեղ որդեկացի մաղիւն յԱւանք Եսայի արքայն
կենաց մեզ զերծ ի նշանման , կալ ի Սերբար ստաք յաւանք :

Թ . Ե . Գ .

Ազնուամեծար բարեկամ մը վերողբեալ եղերերգութիւնը զրկած է մեզն
հրատարակելու, զոր սիրով յանձն կառնենք անոր ենթակայ եղած սըր-
բազան Անճին յիշատակը պատուելու և ցաւալի կորստեան ողբակից ը-
լալու արժանալու համար :

ԳԻՏՈՒՆ ՏՂԱՅԻՐ

ՅԱԿՈԲ ՔՈՒԽԻՉԻՍԻ

Տանընթիւ տարու Սկովտացի մը 1575ին Բարիզ գալով, բոլոր դպրոցաց դուռը յայտարարութիւններ փակցունել տըվաւ՝ իմացունելով որ ինքն Պերլի կոմսութեան մէջ ծնած Յակոբ Քուիչքօն, ազնուական մը բոլոր իր դէմը ելնողներուն հետ՝ քէ արձակ քէ ոտանաւոր զրուցվածքով ու տասներկու լեզուով եւ ինչ եւ իգէ գիտութիւններու վրայ վիճաբանելու խօսք կուտայ: Այս մեծախօսութեանը վրայ դպրատան աշակերտները կը խնդային, ու մէջեքնուն յիսուն հոգի աւելի գիտուններէն այս վիճաբանութեան հրաւերը ընդունեցան. եւ այս քերականական ու գիտնական հակաճառութեան համար օր մը որոշվեցաւ: Սկովտացի պատանին վախցունելու համար ըսին քէ հազար հինգ հարիւր հարցմունք պիտի պատասխանէ:

Բայց Յակոբ Քուիչքօն մինակ սա ըսաւ որ՝ օրն երկան ըլլայ նե՝ երկու հազար բան քոյ հարցունեն. առենն օգտէին Ետքը, հինգ հարիւր խնդիր եւել է եղեր, պակաս է եղեր, հոգ չե, ու նորէն բան սորվելու ալ կարօտութիւն չունի: Այս ըսածը ճշմարիտ էր. վասն զի ան առենն որ հակառակորդները անդադար աշխատութեամբ վիճաբանութեան նիւթ կը պատրաստէին ու զիշեր ցորեկ իրենց գլխերուն մէջը հարցունելու բան կը փնտռէին, Սկովտացի ազնուականը որսորդութեան եւ ճիւղաւորութեան գատ ուրիշ բանի չէր պարտք: Զբօսանքի տեղուանքէն պակաս չէր. զգաւորութեամբ կերքար մեկ կոչունքէն մեկալը եւ քաղաւորական պալատին դիմակաւոր կարաւնքէն ալ էտ չէր մնար: Վիճաբանութեան օրը հասաւ. այս հուշակաւոր ժողովը Նաւառի դայրոց պիտի ըլլար: Քուիչքօն քիչ մը ուշացաւ. ժողովը կը տրտնջար. իր հակառակորդները յաղթված սեպելով անիկայ՝ ոտք կը կոխէին որ խաղը խալտառակ՝ փախած պիտի ըլլայ Բարիզէն, իր զերգըռած կռիւէն ինքն ալ վախճալով: Այս նախատական խօսքերը երկար չը բշեցին. վասն զի հանարակաց ձայնէն իմացվեցաւ Յակոբ Քուիչքօնին գալը. ժողովին սրանէն ներս մտաւ, քաղաքավա-

րութեամբ բարեւ տուաւ եւ քողութիւն խնդրեց իր ակամայ ուշանալուն վրայ իմացունելով որ ժամանակին սուսերամարտից ամենէն ուժովին հետ մենամարտութիւն ընելու հրաւիրված ըլլալով՝ այն զարհուրելի մենամարտիկը աւաշարհէն անդիլ աշխարհը խրկելու որքան ժամանակ պէտք էր նե՝ այնքան մը ուշանալու պարտաւորեցաւ: Թողութիւն խնդրելու համար այս գուրցած պատճառը մեծ ծափահարութեամբ մը ընդունեցան եւ սկսան բարեմաղութիւններ ընել անոր համար, որ աղեկ սուսերամարտութիւն գիտէր: Ժողովին մեծը բարձր ձայնով կանչել տուաւ որ վիճաբանութիւնը սկսած է. եւ Քուիչքօնին յիսուն հակառակորդները սկսան ամբարտաւանութեամբ պօռնալով հարցումներ ընել Եբրայեացոց, Արաբացոց, Յունաց, Լատինացոց, Սլաւոնացոց, Անգլիացոց, Իտալացոց, Ֆրանսացոց, եւ Գերմանացոց լեզուով: Դիտուն եւ ազնուական երիտասարդը ամեն հարցմունքներուն շնորհքով պատասխանեց իր հնարագիտ խելքին ճարտարութեամբ: Արաբացոց լեզուով առաջարկված խնդիրին Եբրայեցիէն պատասխանեց եւ Յունարէն խնդրոյն Արաբացոց լեզուով. եւ Ետեւե Ետեւ իր գիտցած լեզուներուն ամենն ալ իր ուզածին պէս հազուադիւր ճարտարութեամբ մը գործածելով՝ Եղաւ որ մեկ բառը մինչեւ տասներկու անգամ զանազան լեզուներու մէջ քարգմանեց, Եղաւ ալ որ երկար խօսք մը խօսեցաւ ամեն մեկ կտորը մեկ մեկ լեզուով:

Այս երկար վիճաբանութեան մէջ միշտ յաղթող գտնուեցաւ: Ան հրեշ ոգին ինչպէս որ կանուանէ Սրայիճէր, աւսրանչելի տղին վրայ իր միտքը աղեկ հասկեցնելու համար, մեկ խօսքով ըսեմ՝ Քուիչքօն, ան մեկ օրուան մէջ բոլոր գիտութեանց ընդարձակ սահմաններուն մէջը պըտըտեցաւ:

Փիլիսոփայութեան, աստուածաբանութեան, ջափաբերութեան եւ գրականութեան: Ամեն բան աչքէ անցուց, ամեն բան քննեց. խորին գննութեամբ մեկ բանէն մեկալը կը ցարկէր, կը բարձրանար, որչափ որ կուգէին. եւ կիշնար գիտութեանց խորութեան մէջը. իր հակառակորդները ո՛րիլ քաշէին կը քաշվէր ու ինչ բանի վրայ վէճ հանէին կը հասներ. վերջապէս իր ճարտարխօսութեան շանքերովը անոնց ամենն ալ գետինը զարնելով՝ ամենն ալ քողութիւն խնդրելու պարտաւորեց: Ան ժամանակը դպրոցին կառավարը իր նախագահութեան արձուհն ելնելով, Յակոբ Քուիչքօնը համ-

բուրեց եւ անոր յաղթութեանը մրցանակ՝ գոհար մը եւ քսակ մը լեցուն ոսկի տուաւ. ու վկայեց որ այն ժամանակին գիտուններուն բոլորին գլուխն է այն:

Ամեն բանէ եւել ժրաջան ալ էր այս տղան. վասն զի իր ցերեկվան յոգնութիւնը մոռնալով ան իրիկունը դիմակաւոր կաքաւի մը մէջ կը խաղար ու խիստ աղէկ խաղալէն ետքը՝ կը պատրաստուէր այն գիշերը անուանի գինետուն մըն ալ երթալ, ուր որ մեծամեծ պալատականներն անգամ կեր-
բային: Ան գիշերը անանկ ուրախութեամբ ան-
ցունէէն ետքը, անխոնջ Քոիլլոնը Լուվոյին մէջ
ծի վազցընելու եւ ճիգակախաղութեան ալ մտաւ:
Նտրը Նլաւ վէնետիկ, Հոովմ եւ Պատուա քա-
ղաքները գնաց. աս քաղաքներուն ամեն մէկուն
մէջը իրեր իրեր օր վիճաբանութիւն քրաւ, եւ միշտ
նորէ նոր յաջողութիւններով իր համբաւը կեւե-
նար: « Մեզի վախ մը բերաւ, ըսաւ ան ժամա-
նակի մոտենազիրներէն մէկը. վասն զի մարդ
մը որքան բան կրնայ գիտնալ նե՛ անկէջ շատ
եւել բան գիտէր եւ կը կարծողէր քե՛ նեռն ե »:
Քսաներկու տարու էր՝ Մանտուայի քաղաքը Վի-
լենցիոս Կոնգալվեան իշխանագուն պատանին
դաստիարակ եղաւ: Քոիլլոն անէի բարեկամա-
բար քան քե՛ դաստիարակի կերպով կը վարվէր
այս պատանին հետը. որ Մանտուայի դրսութեան
ժառանգն էր: Այն օրերը Մանտուայի մէջ զար-
հուրէի սուսերամարտ մը կար, որ չրէքէ ամեն
օր մէկ մէկ մարդ կապահներ: Երէք որբեւորի կե-
նիկ՝ որ երկկնին այս բշտառաւանին ձեռքովը
սպաննելամ էր, մեծ դուքսին բողոքեցին. դուք-
սին գուրը զարժեցաւ ան խեղճ կենկեհուն վրայ
եւ հազար ճինգ հարիւր ֆիսցօյ խոստացաւ, ով
որ ան մարդասպանը մեղամարտութեամբ սպան-
ներ նե: Քոիլլոն մեղամարտութեան կանգեց ան
սուսերամարտը, եւ երէք որբեւորին վրէժը հա-
նելու հոգը վրան առած ըլլալուն համար, երէք
տեղաց անանկ ճարտարութեամբ զարկաւ իր հա-
կառակորդը, որ անկկայ իր ետքի սպաննած ե-
րէք մարդը որ տեղուանքէն զարկած էր նե՛ լման
ուն տեղուանքը ամեն մէկ զարնըվածքովը մէկ
մէկ մահաբէր վէրք բացաւ: Մանտուայի դուքսը
հազար ճինգ հարիւր ֆիսցօյ տրվաւ յաղթողին.
բայց այս վարձը ինքը չընդունելով երէք հաւա-
սար բաժին ըրաւ ու ան երէք խեղճ որբեւորի-
ներուն տրվաւ: Դուքսին տղան բան չը շահեցաւ.
Քոիլլոնի աղված դասերէն: Հայրը կըսէր իրեն

որ քե՛ գիտութեան, քե՛ յաջողակութեան, իր ազ-
նուականութեան եւ քե՛ հարեարտութեան կողմանէ
Սկովտացին միշտ իրմէն շատ վեր պիտի ըլլայ. աս
խօսքերէն ճանճրանալով, իշխանագուն պատանին
անյաղբ ատելութիւն մը ունեցաւ Քոիլլոնին հետ
որ առաջ եղբօր պէս կը սիրէր: Քոիլլոն շատ
կը սիրէր իրիկվները պտըտիլ՝ Մանտուայի բո-
լորտիքը. պալատէն կելներ մինակ իր բուրն ու
կիբառը հետ առնելով, վասն զի գիտնական պա-
տանին ընտիր էրաժիշտ ալ էր:

Ամռան աղւոր գիշերվան մէկը երբոր իր
սովորական պտըտելէն ետ դարձեր եւ պալատը
մտնելու համար Մանտուայի ճամբայներէն կանց-
ներ, յանկարծ տասներկու դիմակաւոր մարդիկ
վրան յարձակելով Քոիլլոնը մեջէնին առին:
Քոիլլոնը կիբառը ձգեց եւ բուրը ձեռք առաւ.
ու անանկ քաջութեամբ պաշտպանեց ինքզինքը
որ մինակ մէկ բշտամի մը մնաց առջին. անոր ալ
բուրին չը կտրելու կողմովը ձեռքին զարնելով,
բուրը ձեռքէն ձգեց: Մարդը ալիկ տեսնելով որ
ինքնզինքը չը ճանցընէ նե՛ պիտի մեռնի, շուտ
մը երեսէն վար առաւ դիմակը, եւ Քոիլլոն մեծ
զարմանքով տեսաւ որ Վիլենցիոս Կոնգալվեան
իշխանն էր: Եր աշակերտը տեսածին պէս՝ ա-
նէրկիւղ իմաստունը բողոքիւն խնդրեց անոր
հետ անանկ անխնայ վարվելուն համար. բայց ին-
քը աս սղին վրայ շատ սեր ունենալուն՝ ամե-
նէին չէր կասկածէր որ զինքը մեռցունելու մըտ-
քով Լկած է: Հրած յանցանքին վրայ իշխանը ա-
մըջցունելու խօսքեր խօսէին ետքը՝ Քոիլլոն իր
բուրին ծայրէն բռնելով յարգութեամբ մը Վիլեն-
ցիոս Կոնգալվեանին ձեռքը տուաւ: Անանկ ազ-
նուական կերպով մը բողոքիւն խնդրեց պետք
էր որ իշխանին ատելութիւնը մարեր. բայց վար-
ժապետին գերագանցութիւնը աշակերտին այնքան
մեծ նուաստութիւն էր, որ խղճմտանքին ճայնը
աշակերտին լականջը չէր մտներ: Մանտուայի
դուքսին տղան տեսածին պէս որ Քոիլլոն ա-
ռանց գենքի է, վրան ընկաւ ու բուրը անոր սիր-
տը խորեց:

Յակոբ Քոիլլոն քսանիւրէք տարու չը կար՝
երբոր մեռաւ:

Ազնիւ բարեկամ Յ. Գ. Սըվաճեան.

Վառնա 23 Սեպտեմբեր 1858

Ահա քրիչը ճեռքս կառնեմ քու ջափազանց բախանձանքեղ ստիպմամբ՝ իմ հանգուցեալ նազելոյս անմահ անունը եւ հագուագիւտ առաքինութիւնները հռչակելու՝ ի վնաս իմ անձին : Այո՛, իմ անձի վնասովը. զոր եթէ խելամտիւր ջախտի խնդրէիր ինէ այս աշխատութիւնը. վասն զի մինչդէռ ամեն վայրկեան անոր յիշատակը զիս կը խռովէ ու վեր ու վայր կընէ՝ անոր վարքը ի գրիչ առնելով, ալ առեւի զծուար պիտի ըլլայ ինծի անոր պատճառած ցաւերուն սովայը, եւ անոր վրայօք գրված ամեն մէկ բառին ամեն մէկ կետը իր հետը արտասուած կարիւ մը պիտի ունենայ. կը կարծես բէ անոր քրտառութեան ու մահուան վրայ՝ ալ արտաք ջունքիմ բափելու ու կուգես ընդերցողացդ ալ արեսութեն ինծի փոխ առնել տալ, առանց մտածելու. բէ անոնք այս նազելի օրիորդին քրտառութեանց բոլորովն անտարբէր ըլլալն զատ՝ բերես այսպանէի պիտի համարին այն անձնուէր օրիորդին վարմունքը, եւ հետեաբար այնպիսի անմեղ եւ արդար հանգուցեալի մը յիշատակը բշխամանելով, մեղաւարտ պիտի ընեն ինքզինքնին :

Կարելի է դուն ասոր հակառակը կը կարծես՝ երանի բէ այդպէս ըլլայ : Կը կարծես բէ, այս աղետալի պատմութիւնը ընեմ նէ՝ ուրիշ ցաւակիցներ պիտի ունենամ. այս դժբաղդ աշխարհին ողբայի վախճանին վրայ ուրիշ արտասուողներ պիտի գտնուին : Բայց այնպէս ալ ըլլայ, դարձեալ այս կենցաղագրութիւնս ինծի վնասակար պիտի ըլլայ՝ մոլորքիւն մը վատըկցընելով ինծի. այն է նախանձութիւնը. վասն զի եթէ լսեմ բէ այս պատմութիւնը ոմանց սիրտը շարժած է՝ պիտի նախանձիմ անոնց վրայ. նախանձութիւն պիտի ըլլամ այն անձանց, որոնց հոգւոյն ու տգացը վրայ ազդեցութիւն պիտի ունենայ այս անմեղին քրտառութիւնները. նախանձիմ պիտի անշուշտ անոր կորստեանը վրայ ինծի ցաւակից եղողներուն : Վերջապէս անոր կանխահաս մահուան վրայ արտասուողներուն. վասն զի ինչպէս անոր կենդանութեան ատենը, անոր ամեն կատարելութեանց միակ վայելողը ընել կուգէր ինքը զիս, այն պէս ալ անոր մահուան սրգացողն ու ողբացողը դարձեալ միմակ եւ ըլլալ կը ցանկամ : Ինչպէս որ բոլորովն իր կեանքը ինծի նուիրած էր, նոյն-

պէս իր մահն ալ իմ պատճառովս կարի վաղահաս ըլլալուն՝ մահն ալ ինծի պանել կուգէմ :

Բայց այսու ամենայնիւ, քու վերջին նամակներուդ մէջ ցուցուցած իրաւանց զիջանելով, եւ կարծես բէ աներեւոյր զօրութենէ մը բռնադատվելով, պարտաւորվեցայ իմ անգուցական սիրելոյս ինծի ծանօթ ըլլալէն մինչեւ վերանալուն ատեն անցուցած կեանքը ի գիր առնելու :

Մնամ քեզ միշտ բարեկամ

Ն. Ս. Ն.

ԾԱՆՈթՈՒԹԻՒՆ

Եւրոպական աղբաց, Լէն Հանձարեղ և Էն վառ վառն բանաստեղծներուն իրենց աղբայնոց կրթութեան համար յօդուած գրած չէի վեպաւ ստանձնելը չէ ասի : Ես այս ճշմարիտ պատմութեան մէջ հրաշքներ չը պիտի հաշուեմ. այս սրտաշարժ պատմութիւնը առեւի տղաւ ընելու համար՝ Զարտասանական ձեւերէ և բանաստեղծական դարձումներէ օգնութիւն չը պիտի խնդրեմ. զի նա արդէն իր աղբեցութիւնը պիտի ունենայ ամեն բարե չեղած օրը տերուն վրայ : Ընդ հակառակն ասիտ ջանամ ամենայն ի պարզութեամբ գրել՝ միշտ ճշմարտութենէն չը հեռանալու համար : Բանաստեղծները ճշմարիտ պարմութիւնները զարդարելը բուռական չը համարելով, պատիւ և փառք ստանալու համար մտացածին պատմութիւններ յօդնելու, անհիմ սուտեր, շինծու զիջաղուներ և կեղծ զիջաղուներ երեւակայած ու հարած ատեն՝ ես միայն իմ սիրուհիս ողբալով, անոր ուրախութիւնը, թշուառութիւնները և ծաղիկ հասակին մէջ մահը պատմելու ատեն, պիտի ջանամ, միշտ ինչպէս որ անցած է, նոյնպէս նկարագրելու. և պիտի աշխտայրենեմ իմ յիշողութիւնս իր խօսքերն ալ ինչ բառերով որ ելած է բերնէն՝ նոյնով կրկնել : Ընդ միամիտ խօսքերը, պարզ մը տածմունքը, պարկեշտ շարժումները հոն տեսնելով ու նկարագրուած ատեն՝ ամեն հայ առանց դժուարութեան պիտի կարենայ ծանօթել անոր հայ օրիորդ մը ըլլալը :

Վիպասանութեանց հեղինակները իրենց ստեղծած հոկերը այնքան չափազանց կատարելութիւնով կը զարդարեն, որ կատարելին գողարարովը յափշտակված անձինք՝ իրենց կենաց մէկ մասը փուճ տեղը միայն անոնց նըմանը փնտռելով անցընէն հաւ իրենց խաբ-

ված ըլլալը կը հասկընան ու պահ մը առաջ գտած և չը հաշուածնուն ալ կը զիջանին նէ ալ ան ալ հիմայ չեն կրնար գտնել: Այս մեր պատմելիքին իրական էակ մը ըլլալը ասկէ ալ յայտնի կը ըլլայ, որ այն վերոյիշեալ բանաւ տեղծներուն նկարագրածին՝ չափ կատարեալ չէ ամենայն կերպով: Բնոյնը կը ջանան իրենց շինած անձերը առաջին տեսութենէն պաշտել ընելու, այլ հայ օրիորդը յաճախ և երկար տեսութիւններէ ետեւ կը ճանչցունէ ինքզինքը: Բնոյնը մեծ մասը մարմինը կը զգեստաւորեն զեղեցիկութեան էն թանկագին և էն վայելուչ հագուստներովը: Իսկ հայ օրիորդիս աւելի հոգին է զեղեցիկ, ինչպէս պիտի տեսնուի, քան թէ մարմինը:

ԵՆՆԻՉԸ

ՍԷՐ ԱՆՊՍԱԿ

Ա

Հաղար 85² հարւոյն ամրան առջի օրերն էր, բժիշկներուն խորհուրդովն պարտաւորեցայ օգտօնութեան համար, երթալ տասնըհինգ օրի չափ Սարը—Եարի նոր թաղը կենալ, մաքուր օդ մը ծծելու և աւողջարար ջուրեր խմելու համար: Այս պատճառաւ հոն, աղքատ և տարիքոտ յոյն կնոջ մը տնակէջ մէկ փոքրիկ խուցը վարձած էի. և այս կինը իր աղջկ թուանը հետ կը ծառայէր ինծի, իմ պիտոյքս կը հոգար: Եւ իմ հոն անցընելու օրերուն ժամերը այսպէս կարգադրած էի. առտուն կանուխ զեռարեւը չը ծագած՝ անկողնէս կեննէի, ու ծանր ծանր քայլերով դէպ 'ի Օնթթ—Սուլու առաջ կերթայի. ուր ան տոնէր, ամենը մէկ սրճանոց մը կար և մէկ ծովեղբեայ տուն մը, որ աւելի ձկնորսներու քան թէ ընտանիքի մը բընակութիւն էր: Հոն ճեմելով կը դիտէի մէկ կողմն նեղուցին մէջ տեղն հանդարտ ծովը որ իր եղերքին նոր օրը կաւետէր. և լռիկ իմ յորպէս զի դեռ 'ի բուն մարդկութիւնը անհոն գիտ չընէ: Չախ կողմն կը նայէի այն փոքրիկ դաշտին, և զանի երկու կողմէ պատող լեռանց մակերևոյթը զարդարող գոյն զգոյն ծաղիկները դիտելու և անոնց քաղցրաբուր ողջոյնը ընդունելու: Հիւսիսը իր քաղցրաշունչ զեփեւը կը հրէր որ դայ ու իմ երեսիս անբմբուն շղարշ մը ծածկէ, կարծես թէ դոնի գունաւորելու համար. աչքերս գէպ 'ի վեր կը համբաւանայի Միայ կողման լեւներուն ետեւէն Երեգակին առջի ճառագայթներուն զարշա-

լոյն հալածելու ջանքը և յաղթանակը դիտելու համար: Հեռուէն երկայնակեաց պիւլ-պիւլներուն զեղեղանքը կը լսէի և 'ի մօտոյ կը նկատէի ինծի պէս կանուխ արթնցող ժրջան մեղուներուն հիւթ ծողկելու ջանքը:

Բնութեան այս գեղեցիկութիւններովն զմայլած և սքանչելիքներովն յափշտակված՝ անդգա-յաբար առաջ կերթայի Բուսիլի—գավազ տանող ճամբուն մէջ, մինչև որ արեւը իր ջերմութեամբը իմ պաղած գլուխս տաքցընելով, զիս խոր քունէ մը կարթնցունէր գոգցես. ու ան տոնէր բաւական խոնջած ըլլալս ալ զգալով, կը դառնայի ու նոյնպէս ծանր քայլերով կուգայի տուն կը մտնէի: Հոն պարզ նախաճաշիկ մը պատրաստութեամբ կը գտնէի իմ խուցիս մէջ, երբեմն ջեւուցած կաթ ու պանիր, երբեմն բիւր խաշած հաւկիթ մը եւ. զոր ախորժակով ուտելէն ետեւ, հետո տարած չորս, հինգ հատոր դիւրբերէն մէկը կուտնէի կը կարգայի՝ կամ թուրթ ու դրիչ առնելով, առաւօտուն զիտած բնական գեղեցիկութեանց փաքրագոյնն ստորադրել կը փորձէի, մինչև որ ան կարողութիւնս զրիչը ձեռքէս կուտնէր ու գրամս պատուելու կը համոյէր զիս: Այսպէս կանցընէի իմ ժամերս մինչև կէս օր, որ ատեն իմ ցերեկի կերակուրս ալ ուտելով, զրպանք զերբ մը կը գնէի ու կամաց կամաց քօլելով արեւարդել մը գլխուս վրայ բռնած՝ դէպ 'ի Բէթանէ—սուլի կերթայի:

Հոն ալ դարձեալ առանձին մէկ կողմն քաշված, և մանուկանդ ջուրին աղբիւրին մօտը նստած՝ քօլս փոքրիկ ամանով ջուր առած՝ զրպանէս կը հանէի զիրքը ու կսկսէի կարգաւ. և երբեմն ալ գոցելով, հոն եկող հիւրերը կը դիտէի: Երբ մեծ մասամբ, հոն կուգային ոչ թէ այն ախտաբուժ ջուրը խմելու, այլ ընդհանրապէս անչափ օրի խմելու, կարծես թէ իրենց կեանքը ախտաւոր ընելու և անոր տարիներուն թիւը պակսեցունելու յատուկ դիտմամբ: Կանայք, աւ հասարակ մէջքերին ու կուրծքերին նեղը լծած, իրենց հագածն իրենց համասեւիկ ցուցընելու և անոնց հագածին պակսութիւնները դիտելու և գեղեցիկութեան ու շքեղութեանը ցանկալու նպատակաւ: Բնական զինով մը կնոջ մը խօսք կը նետէ և անոր կէս արքած ամուսնոյն հետ ծեծկրվելու կ'սկսի, մինչդեռ կինը ամօթէն գետնը անցնելու կ'ըլլայ. սաղին անմեղ մանուկ մը, ծնողացն անգողջութեամբը ջուրին աւաղանը կը յնի ու հովդողով այն տեղէն ելնելէն ետեւ ալ, կը ծեծվի անոնցմէ: Հոս ահա բարիութեան մէջ, կրթեան ալ իր առաւելութիւնը կը ցուցընէ

միւսներուն վրայ:

Հոս ալ մինչև իրիկուն ուշատեն այս կերպ զբաղմունքներով կենալէս ետև, կենէի ու կամաց կամաց տուն կը դառնայի՝ ուր իմ չափաւոր բնութիւնս պատրաստ գտնելով, կը ճաշակէի և դուրս կենէի տունէն, քիչ մը ճեմելու համար կամ ծովուն եղերքը, կամ Օհիթի-սուլու, երբեմն ալ Վէօյիւք—տէրէյի ծովեղերքը երթալով: Հետոյ տուն կը դառնայի ու ընթերցանութեան կը պարագէի, մինչև անկողին մտնելու ժամանակը:

Բ

() Դաւիթիւթեան երթալու հինգերորդ օրն էր, չորեքշաբթի մը՝ օդը շատ պայծառացցոյց սաստիկ ալ տաք էր, էն թիթեւ տերեւն ալ չէր շարժել: Երբոր Քեմալ-սուլու հասաւ, աւելի բարձրելը քիչ մը հով գտնելու յուսով, հոն հանգիստ չառած ճամբաս շարու նակիւի Հինքեար—սուլու ել թալու: Ինքնիւրենա ալ, որքայ մը ըլլալու չէ նէ՝ գէթ արքայական ջուր իմելու կարող ըլլամ ըսելով: Երբոր հոն հասաւ, աւաղանին եղերքը դրված աթոռակի մը վրայ բաղմեցաւ. հոս կային ինէզատ միայն սրճանոցին սպասաւորները եւ 50, 55 տարեկան հայու կին մը, բոլոր ալ երեք տարու փոքրիկ գեղեցիկ աղջիկ մը, հեռուն ալ անշուշտ տանց սպասաւորը սլոտի ըլլար, եւսուն տարեկան անձ մը: Դեռ իմ սովորական բնութեամբս չսկսած՝ ուղեցի նախ և աւելի այս փոքրիկ գեղեցիկ թիթեւ տերեւն և արդարեւ ո՞վ կրնայ շատանալ նկատելէն այն ամեն գեղեցկութիւնները, զոր բնութիւնը հասմիտեամբ էր, իր ճարտարութիւնը և անոր ժակը յայտնելու համար: Աչքիդ առջև բեր բարձր լեռ մը, որուն կողմ քիչ մը ներս մտած՝ կը կազմէ այս ջուրին բոլոր տեղը իր բոլոր տիբբնատեղու համար բնորոշակ ու հարթ տեղ մը ձևացուցած. այս տեղէն վար փոքրիկ ծառերով ու տունկերով զոյգված զուռ ՚ի վայր տեղ մը, որ կը հասնի իր դիմացի լեռով լայն ձոր մը կազմելով, որ ինք ալ զոյգված է մոլորակներով ու փշալից թուփերով: Այս տեղէն վեր, սեպացեալ լեռ մը նոյնպէս փոքրիկ ծառերով զոյգված. այնպէս զի գազաթը գրեթէ անկարելի է տեսնելը. զարմանալին այն է, որ այս անտառին յատակն ալ կարծես թէ սանդուխք մ'է իրարմէ քիչ բարձր աստիճաններով: Ծառերը այնպէս կարգաւ շարված, որ կարծես թէ մարդոց օրդիք հազար անգամ չափելէն ետև տնկած են հոն. լեռը շատ զուռ ՚ի վեր ըլլա-

լով, ստորին կարգի ծառերուն տերեւները այնպէս զոյգած են վերի կարգի ծառոց բունները, որ բոլոր անտառը, դեռնէն մինչև վեր կանաչով ներկրվածի պէս կերևնայ: Ծառերուն ամենն ալ մի և նոյն տեսակէ չըլլալով, կանաչ գոյնին շատ տեսակը կը գտնուի անտառին մէջ և ասոնց միակերպութիւնն ալ դարձեալ կրնա հատեն թէ ծառերուն և թէ գետնին վրայի գոյնգոյն ծաղիկները, որոնց քաղցր բուրմունքը զմարդիկ կըմայլեցնեն: Բնութեան սքանչելի շէնքին յաւելում մ'ալ մարդիկ իրենց հանգստութեան պատճառաւ դրած են, նստելու տեղեր շինելով իրարմէ բարձր, այնպէս դիտանց որուն եղերքն որ մէկընտափ կրնայ տեսնել թէ վարը և թէ վերը գտնուած՝ ամեն բնական ջրհովիտները:

Ըստք դիտած ատենս, միտքս վերացած ամենակալ Տէրոջ անհասանելի իմաստութեանը ու կատարելութեանը վրայ կը մտածէի, երբոր յոնկարծ ջուրին վազած տեղին ուղղութեամբը անտառին վերի կողմէն, չորցած ու գետին շնկած տերեւներու շրջանի մը լուրէն անմիջապէս ետքը, մարդակերպ մարմնոյ մը ուրուականի մը ծառերուն մէջէն երևին ու աներեւել ըլլան տեսայ. և դեռ անոր ցնորք մը կամ ճշմարիտ էակ մը ըլլալուն վրայ սրտշուճ մը չը տրված՝ ահա այս անտառաց զիցուհին կամ նոյն ինքն Մեհհիտ աղեղն ու կապարձն անտառին մէջ թողած, հոնկէ դուրս կենէի, աջ ձեռքը ունենալով զուարճութեան և հետաքրքրութեան և եթ պատճառաւ բրած փոքրիկ որսը: Այս օրիորդը անտառին մէջ ձիւղերն իրար պըլլելով կամարաւոր ինքնաշէն դուռ մը կազմող երկու ծառերուն մէջ տեղ եկաւ կայնեցաւ ու մատներուն մէջ բռնած որսին վրայ դուարթ դէմքով ու զմայլող աչքերով կը նայէր. և սկսաւ անտառէն վար իջնել ու հայ կնոջը մօտենալ: Երևը հոն գտնուած աւաղանին ուղղելով իր ճառագայթները ու անկէ ալ ասոր դէմքին վրայ ցոլացնելով՝ իրեն լնկեր մը կուղեր ունենալ ասի և այս օրիորդին դէմքը այնքան կը փայլէր, որ զանի դիտելու դող աչքերը մեծ դժուարութիւն և ցաւ կըմայլէին: Որով էս ալ կարի անկատար, ահա այսչափ մը կրցայ դիտել:

Իր հասակին համեմատ դուրսը ծածկըված էր շաղանակազոյն նրբաթիւ և փայլուն մազերով, որոնց հիւսքը բաւական արձրկված էր անտառին մէջ ամեն ճիւղ, այս թանկազին երկնապարզ օծիտէն բաժին և կամ օրինակցու աւելելու համար, զանի քաշըված ըլլալուն համար: Այն ու շուշանափայլ ճակատը կը վեր-

Ջանայ երկու կիսաթերթով աղեղներու նման յոնքերով, որոնց ներքե պահուած էին տիգաւոր պահապաններու շրջանակաց մէջ պատուաւոր ված այն երկու երկնակապուտ զեղեցիկ աչքերը որոնց քաղցր հայեցուածքը տեսնողը վերաւորած կղզաւոր իր սիրտը այնպիսի վէրքով մը, որ փոխանակ ցաւի, և բերկրութիւն և պատկառանք և զմայլում միահաղթէ կը պատճառէր: Երուսեկի նման փայլուն երկու այտերը փորքիկ թուշ մը կազմելով, այս օրիորդին չափաւոր ձուածն դէմք մը կուտային: Երկու աչքերուն մէջ տեղին ի վար բարձրացած էր իր փորքիկ քիթը, որուն ծայրը քիչ մը բերնին վրայ երկնցած, կարծես թէ անոր պահպանութիւնը ներս համար. այս բերանը որ խիստ փոքր էր, օծապոտոյտ ծիրանեղոյն օահման ունէր իրեն, բարակ շրթունք մը, որ միշտ իր վրայ կը կրէր այս աղջկան հոգւոյն անմեղութեան ու բարութիւնը քաղցրութեան նշան՝ այն քաղցր ժպիտը: Եւս գլուխը աղաքասղբի պէս սպիտակ պարանոցով մը կցված էր իր մարմնոյն: Շափաւոր հասակը մեծ համեմատութիւն ունէր իր գիրութեան հետ. իր թևերը կը վերջանար զեղեցիկ ու մանր ձեւերով. և իր զգեստը գետնի փուշերուն չը քափելու համար ձեւքովը վեր առնելով քալած ատենը՝ կերևար իր ոտքերուն փոքրութիւնը: Եւ ինքն ալ 18, 19 տարու հաղիւ կար:

Եւս օրիորդը ծառերուն մէջէն անցնելով ու թռչնաց ցատկելու նման քայլուածքովը եկաւ այն հայ կնոջը քով մերձեցաւ ու գիտեսնելով, և իր վաղելը տեսած ըլլալս հասկնալով, ամօթէն շուտ մը նստաւ հոն իր ձեւքիւն վրայ նայելով... ամօթն ալ անոր զեղեցիկութեան մէկ պակասութիւնը լրացնելու փութաց՝ իր վարդերը անոր այտերուն վրայ փակցնելով:

Պահ մը այսպէս կենալէն ետեւ, «նայէ դայիկ մայր, ըսաւ, քովի կնոջը, իր ձեւքի թիթեռնիկը ցուցնելով, նայէ ինչ աղւոր է. նայէ կարծես թէ, ծաղիկներ բանված է թևերուն վրայ» — վույարն ուղ մեռնիմ Բստուած, ըսաւ դայիկ մայրը (որ ճանչած էնք) գիտես քի նաղը բանված է վրան. նայէ ատրաղի պէս ալ կը վառի կոր վրան... :

Եստ լրայ, ալ երկար խօսք չեղաւ. վասն զի քովերնին նստող փոքրիկ աղջիկը թիթեռնիկը ուզելով, աղջիկն ալ հանեց անոր տրվաւ, պատուելիքով որ չը սեղմէ ձեւքերուն մէջ ու քիչ մը սիրելէն ետեւ թող տայ. ու ինք սկսաւ կար կարել, որ իր աւջիկ գետինը դրված էր:

Եւ ալ, որ այսպէս պտակի մը տեսած տեսնա, չէի կրնար այն ատենը երկար ստեղծելի դիտել, առանց հին յիշատակով մը խոցվել:

Եւ և առանց արտասուելու, բացի իմ զիբքս ու սկսայ կարգալ: Եւ մէյմալ իրիկունը նայեցայ այս օրիորդին ետեւ ի վեր երբոր կերթար, բայց բոլորովն անասրբեր կերպով, և ալանկէ ետեւ մէկ քանի օր չը տեսայ ու ամենեւին չը յիշեցի ալ:

Շարք ընդ հուպ
Ն. Ս. Ն.

ԹԵՆԴԵՐԵՆ ՀԵՍՈՐԿԵՅ: Մեծարդոյ

S. Գալուստ Կատանդեան աղեղաղարմ Եղգասէր պատանեւոյն ժամանակէ մի վեր ի լոյս ընծայած և ձրի Եղգին նուիրած այս անունով զանազան գիտութեանց վրայ տետրակները, որոնց վերջինները Կեղուին զբառնեալէն կը տրվէր, ինչէ 16 համեմատ լինցած են, և այս վերջինն ալ հոն կը տրվի, Հասարակաց Թանգարանին ընդհանուր յառաջադանութեան հանդերձ:

Եւս ուսումնասէր պատանին, աղջիս մէջ ուսումնասիրաց և ընթերցասիրաց մեծ մասին աղքատ ըլլալը հասկըցած ըլլալով, փոխանակ իր նմաններուն մեծ մասին պէս իրենց հարստութիւնը զեղեցութեամբ վատնելու, անոր տասանորդը կը նուիրէ Եղգին մէջ ընթերցասիրութիւնը տարածելու, և գիտութեանց լոյսը հասարակաց ընկու իր վարձքը Եստուծոյ սպասով, իր նմաններուն բարի օրինակ ըլլալ յուսալով, և այս գովելի ձեռնարկութեան իրեն բաժին ընկած փառքը Եղգին նուիրելով:

Եղգին մէջ ամեն ընթերցասէր, բայց ի իրենց վրայ ամենամեծ համարումն ունեցողներէն, սիրով և շնորհակալութեամբ ընդունեցին այս ընծայն, և շատ ուրախ եղան դեռ իրենց անձանձութեամբ գիտութեանց վրայք համաւստ տեղեկութիւններ ստանալով. այնպէս որ եթէ կրկնապատիկ թըլովալ տպված ըլլային այս տետրակները, և ոչ մէկ հատ մը պիտի մնար:

Ուստի Եղգին կողմէն մեր խորին շնորհակալութիւնը յայտնելով այն ուսումնասէր և աղգասէր պատանեւոյն, կը յուսանք թէ մօտեցաւ որ իշնոր երկասիրութիւններ ալ նուիրելով իր ընթերցողաց, զանոնք բազմահմուտ ընելու կը նպաստէ, և միշտ շնորհապարտ ընելով զանոնք Եղգային բարերար մը կը ճանչցովի, թէ և ինքը չը կամիր:

Խմբագիր-Տնօրէն
Յ. Գ. ՍԵՎԱՃԵԱՆ

ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒԳՈՒՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ԲԻՐԲՃԵԱՆ